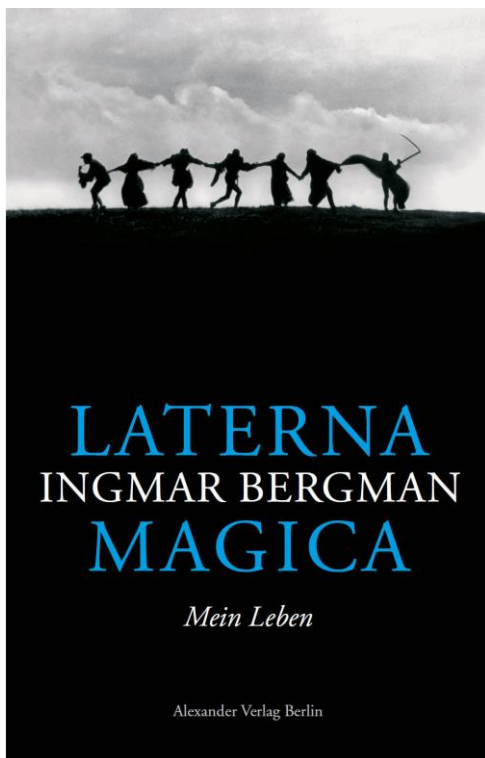

Martin Fahlgren

Att kasta sten i glashus – Jan Myrdal om Ingemar Bergman

Med anledning av att Ingemar Bergman i juli i år skulle ha fyllt 100 år har han uppmärksamats med dokumentärer, tv-serier och filmer m m i svensk TV. Och Sveriges Radio har sänt dokumentärer, som kompletterats med aktuella intervjuer med skådespelare, andra filmregissörer m fl som på olika sätt haft med honom att göra.

I radion har hans självbiografiska bok *Laterna Magica* fått mycket stor uppmärksamhet. I 3 avsnitt av bokcirkeln Lundströms Bokradio fick författarna/poeterna Agnes Lidbeck och Göran Greider tränga in i och reflektera kring boken – båda hade intressanta synpunkter att komma med (och blev överens om han faktiskt var en mycket bra skribent). Och hela boken (i 35 avsnitt) håller fortfarande på att sändas som radioföljetong med Sten Ljunggren som uppläsare.

Första svenska upplagan av Ingemar Bergmans självbiografi kom ut 1987 och har givits ut i flera upplagor sedan dess.

Boken har översatts till många språk. Omslaget till vänster är från den tredje tyska upplagan som kom i år (2018).

De allra flesta som fått framföra synpunkter på Bergman har lämnat positiva omdömen. Det gäller i synnerhet hans yrkesutövning som regissör i filmens och teaterns värld, men faktiskt även hans relationer till skådespelare och andra, både i yrkesrollen och mer privat. Detta gäller särskilt kvinnor, vilket kan verka lite förvånande med tanke på hur många som han hade att göra med i sin verksamhet som krävande "demonregissör" och teaterchef. Han hade också åtskilliga kvinnoaffärer – hustrur (5 st) och älskarinnor. Man kunde förvänta sig att åtminstone någon av dem skulle visa bitterhet mot honom, men icke-sa-nicke. Om vi ska döma av det som framkommit om honom under jubileumsåret så var Bergman mycket omtyckt, särskilt av kvinnorna i hans omgivning.

Allt detta betyder emellertid inte att personen Ingemar Bergman är oproblematiserad – han var t ex mycket egocentrisk och anfäktades periodvis av religiösa och andra grubblerier.

Politiskt framstod han som ointresserad, vilket blev speciellt besvärande under vänstervågen från slutet av 1960-talet, som han hade föga förståelse för och ledde till att han kritiserades för bristande samhällsengagemang. Han kände sig alltmer obekvämt i detta kulturklimat och efter att han 1976 gripits anklagad för skatteflykt (som han senare frikändes ifrån) utvandrade han

till Tyskland och återvände till Sverige först 1981 (för filmningen av *Fanny och Alexander*).

Till de problematiska sidorna hör Ingemar Bergmans tidiga nazistsympatier, som han ytligt tar upp i sin självbiografi. Till de som kritiserat Bergman för detta hör Jan Myrdal. Tyvärr så skorrar dennes kritik ganska illa med tanke på Myrdals egen politiska bakgrund och ställningstaganden. Här ska vi titta närmare på detta.

Jan Myrdal har gång på gång utmärkt sig för märkliga påståenden och ståndpunktstaganden. Den 26 juli 2017 visade SVT en dokumentärfilm om Jan Myrdal som gav många exempel på detta¹, t ex hans syn på den franske litteraturvetaren och förintelseförnekaren Robert Faurisson, hans stöd till massakern på Himmelska fridens torg i Beijing², hans syn på Pol Pots Kampuchea m m.

Ett annat exempel på märkliga ståndpunktstagande från Myrdals sida är att han 1989 tog ställning *mot* det internationella författaruppropet till stöd för författaren Salman Rushdie efter den iranske ayatolla Khomeini hade utfärdat en fatwa mot författaren med anledning av "Satansverserna". Myrdal betecknade detta upprop som "intellektuellt inskränkt", "kränkande eurocentriskt" och som en del av ett "korståg mot Islam".

Och under de senaste åren har han uttalat sig positivt om det högerextrema franska partiet Nationella fronten och skrivit i den svenska högerextrema tidskriften *Nya Tider*³, vilket ledde till att många av hans tidigare "allierade", i synnerhet i Clarté, gick i taket.⁴

Jan Myrdal är inte särskilt blygsam, utan hävdar att han aldrig haft fel, åtminstone när det gäller hans politiska författarskap. Samtidigt är han inte nådig mot andra som han fått korn på. Ett exempel på detta är att Myrdal 1979 ägnade författaren och konstnären Peter Weiss flera artiklar, där han inte bara kritiserade dennes politiska åsikter (Myrdal ansåg att Weiss intagit en felaktig ställning när det gällde konflikten mellan Vietnam och Pol Pots Kampuchea), utan också uttalade sig mycket förklenande om Peter Weiss som författare och dramatiker.⁵

Andra författare som utsatts för Jan Myrdals spott och spe är "Den förljugne [P-O] Enquist", Karl Vennberg, Sara Lidman och Göran Fredriksson.

Men här ska vi alltså titta lite närmare på vad Jan Myrdal skrev om en annan mycket välkänd svensk kulturpersonlighet, filmregissören Ingemar Bergman, som fick stå vid skampålen i en Myrdal-artikel med rubriken "Okunnighet, medvetande och ansvar" i *Dagens Nyheter* 5/10 1987.⁶

Artikeln skrevs med anledning av att Ingemar Bergman i sin självbiografi *Laterna magica* hade avslöjat att han vid tiden för andra världskriget hade haft nazistiska sympatier, vilket enligt honom själv berodde på att han då inget visste om nazisternas brott och att han nu ångrade sig bittert.

Jan Myrdal godtog inte detta och hävdade att alla på den tiden kände till nazisternas folkmord och att de som inte tog ställning mot Nazi-Tyskland därför var skyldiga till brott, oavsett om

¹ Se Peter Widén: [Arne Ruth och Lena Einhorn borde be om ursäkt!](#) (om Myrdaldokumentären)

² "Jag har nu kommit till uppfattningen att Kina i juni 1989 stod inför en situation vilken kunnat utveckla sig till en politisk härdsmläta; ett Bosnien i jätteformat och risken för ett nytt storkrig i Stilla havsområdet. Därför anser jag nu att ingripandet den gången var nödvändigt". (Myrdal i *Folket i Bild/Kulturfront* nr. 7 1997)

³ Se Peter Widéns artikel [Jan Myrdal och Nya Tider – Maoism på avvägar](#).

⁴ Se artikelsamlingen [Jan Myrdal i blåsväder – Debatt senhösten2016](#)

⁵ Dessa artiklar finns i Myrdals *Skriftställning 12 (Dussinet fullt)*, med rubriker som "Hycklarna vid blodsfesten", "Föraktligt!" och "Narraktighetens metoder".

⁶ Artikeln ingår i samlingen *En annan ordning – litterärt och personligt* (1988).

de sympatiserade med nazisterna eller inte och oavsett om de låtsades vara ovetande eller bara höll tyst.

Några utdrag ur Myrdal-artikeln får illustrera Myrdals resonemang. Han börjar med att citera Bergmans självbiografi:

”Jag älskade honom också. I många år var jag på Hitlers sida, gladde mig åt hans framgångar och sörjde nederlagen ... Då vittnesbörden från koncentrationslägren drabbade mig, kunde mitt förstånd först inte acceptera vad mina ögon registrerade. Liksom många andra kallade jag bilderna arrangerade propagandalögner. Då sanningen slutligen besegrade mitt motstånd, greps jag av förtvivlan och mitt självförakt, som redan var en svår belastning, accelererade över gränsen för det uthärdliga. Jag insåg inte förrän långt senare att jag trots allt var tämligen skuldlös.”

Så skriver Ingmar Bergman i *Laterna magica*. Det är ett vanligt skrivsätt. Det verkar uppriktigt. Biktande till och med. Han erkänner ju sitt misstag. Så svårt var det för de troende nazisterna på den tiden. De var hjälplösa offer. Särskilt de unga. Sedan när Riket gått under och sanningen uppenbarades blev de tidigare troende förtvivlade, de frågade sig om egen skuld. Därpå så småningom katharsis, själstaxering alltså. Livet gick vidare. Så skrivs i München som i Stockholm, i Malmö som i Marseille. Det är vanligt och tillsynes uppriktigt. Men är det sant?

På ytan tycks orden kunna vara sanna. Efter att ha varit Hitlerdyrkare i tio år nåddes Ingmar Bergman vid tiden för Tredje rikets undergång, strax innan han skulle fylla tjugosju år, av vittnesbörd om koncentrationslägerverkligheten. Han såg då bilder som så småningom tvang honom överge sin kärlek till Hitler.

De koncentrationslägerbilder Ingmar Bergman såg känner vi. Hösten 1944 och våren 1945 nådde de allierade trupperna de stora lägren. Synerna beskrevs. Då kom också filmerna, då publicerades bilderna. Från öster: Maidanek i oktober 1944 (i Sverige en månad senare i SE nr 48). Från väster: Ohrdruf i mitten av april, veckan därpå bilder från Nordhausen, Belsen och Buchenwald. (Se t ex *The Illustrated London News*, supplementet 28 april 1945.)

Men är det sant också under ytan?

Det tycker inte Myrdal:

Åtminstone från jultiden 1941 var vi medvetna om att Tredje riket förde en allt vidrigare och alltmer brottslig politik. Folkmorden var inte hemliga. Vi kunde läsa om dem. Att de Hitlertyska fascisterna i Östeuropa systematiskt avlivade slaver, zigenare och judar som undermänniskor och avrättade tillfångatagna kommunister visste vi femton-sextonåringar på skolgården i Bromma redan före julen 1942.

Men det var inte bara de nazistiska brotten det gällde. Det gällde den nazistiska ideologien. Mot myterna därför förnuftet, mot biologismen och raslärorna alltså samhället och miljön som formande. Mot deras skrifter de klassiker i litteratur och vetenskap vi kunde ta som våra.

Myrdal menar att det från julen 1942 var omöjligt att inte veta vad som verkligen förekom:

Den svensk över sextio som säger att han/hon inget visste, den har fått sitt medvetande bortbytt av historieförfälskning. Eller ljuger. Det är inte möjligt att den läskunnige, intellektuellt arbetande tjugofyraårige Ingmar Bergman ingenting vetat julen 1942. Det är inte möjligt att han ingenting vetat förrän han skulle fylla tjugosju år 1945.

Och nu till nästa led; frågan om medvetenheten och det medvetna handlandet.

Vi visste. De opolitiska visste. Också Hitlervännerna visste. Utgående från sitt vetande

valde de sitt handlande. ...

Men ju längre tiden går ju mer förenklas den officiella historien. Diskussionerna upphör och det förflutna ideologiserar. Samtidigt kan en Ingmar Bergman skriva att han ingenting visste. Det allvarliga är inte att han bönar för sin sjuka mor; ursäktar sin bruna tid, det allvarliga är att han nu blir trodd.

Frågorna öppnas inte; de sluts. Vi förlorar så greppet om vårt förflutna. Därmed blir också framtiden alltmer ohanterlig.

Låt oss syna Myrdals argumentation från ett par infallsvinklar. Å ena sidan det rimliga i hans påstående att *alla* visste, att ingen kunde vara ovetande om nazismens brott och att de som likt Ingemar Bergman förnekar detta ljuger. Å andra sidan ska vi också se på de minst sagt kontroversiella ståndpunkter som Myrdal själv intagit till folkmord och andra otrevligheter.

Var det möjligt att vara ovetande om nazismens brott?

I sin roman, *Att inte vilja se*, som handlar om Sverige under 2:a världskriget, låter Jan Guillou en av huvudfigurerna, Lauritz Lauritzen, vara tyskvän. Som sådan är denne ovillig att se de dåliga sidorna hos Nazityskland, han förtränger och blundar för otrevliga nyheter och de värsta nyheterna betraktar han som propagandalögner. Till slut tvingas han dock inse att hans bild av Nazityskland är grundfalsk, men det sitter mycket långt inne.

Är detta en trovärdig beskrivning av en tyskvän vid den tiden? Ja, jag tror det.

För den som verkligen ville veta och sökte fakta, så fanns det givetvis information om allt möjligt, t ex om judedeföljelser, politiska förföljelser, koncentrationsläger m m. Men de som inte gjorde det, utan nöjde sig med att ta del av det som skrevs i den protyska pressen (lejonparten av den svenska pressen var i början protysk, eller i alla fall ovillig att sprida nyheter som ogillades av Berlin), de behövde inte utsätta sitt samvete på några mer påfrestande prov. Man bör också betänka att från sommaren 1941, efter Nazityskland anfall på Sovjet, så spelade också solidariteten och stödet till Finland (som gjorde gemensam sak med Hitler), liksom den utbredda antikommunismen en stor roll för den svenska opinionen.

Samtidigt bör man betänka att rastänkande och antisemitiska idéer var utbredda vid den tiden, inte bara i fascistiska kretsar, utan även i borgerliga partier och t o m inom socialdemokratin. Den mest kände socialdemokratiska antisemiten är riksdagsmannen, ecklesiastikministern och landshövdingen Arthur Engberg, som avled 1944 (Engbergs antisemitism var starkt kopplad till hans antibolsjevism, och till hans försvar bör nämnas att han i slutet av 1920-talet korrigerade sig)⁷.

Att delar av Nils Flygs Socialistiska Parti (SP) närmade sig nazismen i slutet av 1930-talet kan nog också delvis förklaras med att man blundade för mer otrevliga drag hos nazisterna, samtidigt som Moskvarättegångarna och händelserna i Spanien (med omfattande förföljelse av oppositionella kommunister (POUM, SP:s broderparti, liksom vänstersocialdemokrater och anarkister), fick Flyg & Co att alltmer se det stalinistiska Sovjetunionen som ett stort hot (det är ingen tillfällighet att SP aktivt stödde Finland under Vinterkriget 1939-40).

Ett annat exempel är barnboks författaren Astrid Lindgren, som trots sin antinazism hamnade i ett stöd till Tyskland i kriget mot Sovjetunionen.

Detta att många blundar för eller slätar över sådant som inte stämmer överens med den egna världsuppfattningen är inget ovanligt, utan har förekommit i många andra sammanhang, och är vanligt även idag.

⁷ Se Håkan Blomqvists artikel [Antisemitismen och vänstern. Inte alltid som eld och vatten](#) som gör en mer allmän betraktelse över anti-semitismen i vänstern och även tar upp Arthur Engberg.

Tänk bara på att många turkar fortfarande förnekar folkmordet på armenier som ägde rum 1915-1917.

För inte tala om de stalinistiska kommunister som under årtionden (en del av dem gör det fortfarande) förnekade eller åtminstone bagatelliserade arbetslägren i Stalins Sovjet och den stora terrorn under åren 1936-38. Det finns också fortfarande många, speciellt ryska nationalister, som förnekar den sovjetiska massavrättningen av drygt 21 000 polacker, bl a tillfångatagna polska officerare, under 1940 (den mest kända är den s k Katynmassakern, men sådana massavrättningar ägde de vid samma tid även rum i Charkiv, Kalinin m fl ställen).

Jag drar mig själv till minnes ett exempel på förträngning av sanningen som upprörde mig mycket. Det var så att jag 1974 deltog i en kvällskurs i spanska. I kursen deltog två borgerliga medelålders kvinnor. Vid ett tillfälle råkade Pinochets kupp hösten innan komma på tal, en kupp som dessa damer ansåg var berättigad i högsta grad. Inte nog med det, de ondgjorde sig över att svenska massmedia talade vitt och brett om att det förekom tortyr, mord på oppositio- nella osv efter kuppen. Detta var givetvis bara lögnen och ett uttryck för vänstervridningen av svensk radio, TV och dagspress hävdade de. Jag blev så upprörd att jag var nära att avbryta kursen. Jag gjorde dock inte det och de reaktionära damerna försvann från kursen efter ytterligare ett par kvällar.

Att en ung Ingemar Bergman (han var i 20-årsåldern under 2:a världskriget) skulle ha kunnat vara ovetande om eller förträngt otrevliga fakta om nazisternas framfart anser jag därför inte vara omöjligt, även om det också tyder på att han hade en allmänt reaktionär och auktoritär livsåskådning som gjorde honom beredd att stödja Hitlertyskland.

Hur ligger det till med Jan Myrdal själv?

Jan Myrdal är själv ett bra exempel på selektiv filtrering av historiska fakta. Det gäller bland annat Maos Kina, men i synnerhet Pol Pots Kampuchea.

Det som får Myrdals Bergman-artikel att skorra extra falskt, är inte kritiken mot Bergman i sig – det är t o m möjligt att Myrdal har rätt i att Bergman borde ha vetat, eller kanske t o m visste bättre – utan att Myrdal själv blundat för och t o m försökt bortförklara många historiska händelser som det inte finns någon som helst anledning att blunda för. Att som Myrdal försöka bortförklara bevisen på Pol Pots terror, samtidigt som han hävdar att de som inte kände till Hitlers terror flera år innan andra världskrigets slut är lögnare, det är minst sagt märkligt.

Myrdals försvar av ”stalinistisk” och besläktad terror är ingen ny företeelse, utan utmärker hela hans författarskap: han har tagit i försvar Moskvarättegångarna (1936-38), förföljelserna mot POUM och anarkisterna under spanska inbördeskriget, han förskönade Enver Hoxhas stalinistiska Albanien, han försvarade i stort sett alla kinesiska politiska svängar och utrensningar fram till åtminstone 1990-talet (inklusive den kinesiska attacken på Vietnam 1979) och sist inte minst försvarade han och försvarar fortfarande Pol Pots skräckvälde i Kambodja.

Folkmordet i Kampuchea/Kambodja är idag utomordentligt väldokumenterat. Myrdal förnekar dessa fakta – siffrorna om antalet döda är överdriva anser han (de borde i stället till stor del tillskrivas USA:s bombningar menar han) och hade bara Pol Pot & Co fått lite längre tid på sig så skulle de nog ha ordnat upp det hela på bästa sätt, det är Myrdals uttalade åsikt.⁸

⁸ I ett debattinlägg, ”Jag såg inget massmord”, i *Aftonbladet* 28/3 2006 skrev Myrdal t ex: ”Men vad som jag ytterligare bör säga just därför att mediasanningen är så larmande är att jag är övertygad om att om Demokratiska Kampuchea kunnat fortsätta och fullfölja Pol Pots planer på att bygga landet med egen kraft – alltså utan internationella lånehajar och utan så kallad hjälp (alltså utan även Sidabidrag från Sverige) och medhäftade västerländska hjälparbetare, FN-representanter, sexturister och all annan otäck samhällskrapyl, då hade khmererna varit i ett betydligt lyckligare läge i dag.”

1978 besökte en svensk grupp med Myrdal i spetsen Kampuchea. Fotot ovan taget med det berömda templet Angkor Vat i bakgrunden. Några tecken på att allt inte stod rätt till i kunde inte Myrdal & Co då upptäcka. Och i motsats till de övriga deltagarna så vidhåller Myrdal att Pol Pot & Co var på rätt väg.

Myrdals oförmåga att se sådana saker har ideologiska orsaker. Och det hela förvärras av att han intar ståndpunkten att han aldrig haft fel, det spelar ingen roll vilka nya fakta som framkommer.

Myrdal har olika måttstockar på olika fenomen. För honom finns inga allmänmänniska kriterier. Han är beredd att godta, eller åtminstone överse med, i stort sett vilka grymheter som helst om de som står för grymheterna intar en ur Myrdals synvinkel ”progressiv” grundinställning. Om målet är det ”rätta”, då måste man acceptera även ett stort antal oskyldiga offer, för att inte tala om kraftiga inskränkningar på demokratiska och andra fri- och rättigheter. Det är historiens stora linjer, den historiska nödvändigheten som Myrdal har för ögonen. Mänskligt lidande, även omfattande sådant, bortser Myrdal från, om de som är ansvariga för detta lidande står på rätt sida om Myrdals barrikader.⁹

På detta sätt kan Myrdal bortförklara eller överse med Pol Pots folk mord i Kambodja, liksom Assads terror i Syrien och tidigare fundamentalistiska islamisters härjningar i Afghanistan. Allt kan motiveras utifrån ”huvudmotsättningen”: Idag står Assad på rätt sida eftersom USA-imperialismen är huvudfienden, medan det på 1980-talet var social-imperialismen (dvs Sovjet) som var huvudfienden och då måste man stödja den afganska mujahedinrörelsen. Klasskampen och massornas intressen kan man strunta i – det är frågor som enkelt förpassas till en obestämd framtid. Därför har Myrdal heller inget emot att se positivt på populistiska högerextremister, såsom Marie le Pen i Frankrike, eller medverka i en halvnazistisk tidskrift i Sverige.

Myrdals färgade glasögonen och skyggglappar släpper endast igenom fragment av verkligheten.

Myrdals ställning idag

Jan Myrdal har fortfarande kvar en skara beundrare – en glesnande sådan förvisso – kring främst *FiB/Kulturfront*, men även KP och deras tidning *Proletären* låter då och då Myrdal få komma till tals. Att han har kvar en hejarklack bland gamla stalinister och maoister är väl inte så underligt, eftersom han länge varit en aktad representant och auktoritet för dessa strömningar. Även i sådana kretsar ryggas man numera ibland tillbaka inför en del av Myrdals utspel, men trots det vill man inte bryta politiskt med denne relik från maoismens storhetstid,

⁹ Att de metoder som tillgrips för att uppnå ett visst mål även påverkar slutresultatet och t o m kan leda till något helt annat än man från början avsåg, det verkar inte Myrdal begripa. Och givetvis påverkas de inblandade människorna av den verklighet som de genomlever. Den stora terrorn i Stalins Sovjet och Pol Pots Kampuchea satte djupa spår hos människorna där – det gäller både ledarna och de ledde. Och betänk hur enkelt det kinesiska kommunistpartiet kunde överge den maoistiska politiken efter Maos död och med vilken glädje de kinesiska massorna hälsade nyheten att ”de fyras gäng”, med Maos änka Jiang Qing i spetsen, hade arresterats – de sågs som ansvariga för avigsidorna i Maos Kina.

han är ju trots allt ”antiimperialist”, vad nu detta betyder?

Märkligare är det att han fortfarande så ofta får komma till tals i dagspress och Radio/TV, att man där bryr sig om vad denne politiske dinosaurie har att förtälja. Uppenbarligen fungerar han i dessa kretsar som en praktisk representant/slagpåse för ”tokvänstern”, en skyltdocka som man kan plocka fram när man vill misskreditera vänstern i allmänhet – ”titta vilka stolliga åsikter som vänstern förfäktar” – dvs Jan Myrdal används som ett avskräckande exempel.

Men samtidigt finns det tyvärr en hel del f ö vettiga vänsterintellektuella som uppenbarligen, mot bättre vetande, inte vågar eller vill ta avstånd från denne vänsterikon. Detta är kontraproduktivt. Jan Myrdal utgör en kvarnsten kring halsen på den socialistiska vänstern i Sverige och därför är det hög tid att förpassa honom till historiens skärphög, där han sedan länge hör hemma.

Om Myrdals kritik av Bergman skulle man tillspetsat kunna säga: Bergmans nazistiska sympatier i det förflutna förtjänar att belysas och måhända bör hans försök till bagatellisering också sättas under kritisk granskning. Men herr Myrdal är sannerligen inte den rätte att kritisera Bergman på denna punkt.

Lästips

Mats Parner: [Jan Myrdal, en kritisk betraktelse](#)